

11. История Чехословакии – М., 1956. – Т.1. – С.116.
12. Mihaly J. Maramoros diplomak e XIV es XV századbol. – Maramoros – Sziget, 1900 – 10 old. ; Dučánek J. Chust v Maramoroši. – Chust, 1937. – S.22.
13. Контратович И. История Подкарпатской Руси для народа. – Ужгород, 1924. – С.26; Паленко Г.В. Німці на Закарпатті. – Ужгород, 1995. – С.3.
14. Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО). – Ф. 1589 – Оп.1 – Спр.1 Арк. 2; Федак М. Володарки Мукачівського замку. Єлизавета Польска // Старий замок. – 1997. – №.1 (2 грудня). – С.7.
15. Філіпов О. Під плащем святого Мартіна // Новини Мукачева. – 1994. - №20 (12 травня). – С.3.
16. Lehoczky T. Munkács város új monográfiája. – Munkács, 1907. – I köt. – 9 old.
17. Мицюк О. Нариси з соціально – господарської історії б. Угорської нині Підкарпатської Русі. – Ужгород, 1936. – Т.1 – С.222.
18. Fejer G. Codex Dipl. Hung. – Budaé, 1829. – Т.IV. – vol.3. – 380 – 382 old.
19. Троян М.В., Рішко М. В. Хуст. – Ужгород, 1982. – С.34.
20. Nemeth P. A középkori szabolcs megye települései. – Nyiregyháza, 1997. – 175 old.
21. ДАЗО. – Ф. 1589. – Оп. 4. – Спр.4. – Арк.1.
22. Мицюк О. Вказана праця – С.200.
23. Lehoczky T. Beregvármege monográfiája. – Ungvár, 1881. – III köt – 2 rész. – 96 old.

SUMMARY

DEVELOPMENT OF TRADE IN CITIES AND URBAN SETTLEMENTS OF VERHNEYE POTISSIYA (XIII-XV CENTURIES)

Miskov I. O. (Uzhhorod)

This article speaks about the development of trade in cities and urban settlements of Verhneye Potissiya, originating of the fairs and forming of a home market in locale. The given period encompasses XIII - XV centuries.

РЕЗЮМЕ

РАЗВИТИЕ ТОРГОВЛИ В ГОРОДАХ И МЕСТЕЧКАХ ВЕРХНЕГО ПОТИССЬЯ (XIII – XV вв.)

Миськов И.А. (Ужгород)

В данной статье изложено развитие торговли в городах и местечках Верхнего Потисся, возникновение первых ярмарок, формирование внутреннего рынка в регионе. Данный период охватывает XIII-XV века.

ІВАН ФРАНКО ПРО СТАНОВИЩЕ ГАЛИЦЬКОГО СЕЛЯНСТВА В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ XVIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

ОЛАШИН М.В. (Ужгород)

І. Я. Франко (1856-1916) – видатний український письменник, вчений і громадський діяч. Він багато зробив для пробудження самосвідомості українського народу, активізації його боротьби за знехтувані права і свободи, відродження і подальший розвиток української культури тощо. Зрозуміло, що діяльність Великого Каменяря була на той час досить небезпечною

і йому не раз доводилося розплачуватись за свої переконання та конкретні дії. Але реакція влади тільки посилювала у ньому переконання в правильності обраного шляху.

Спадщина І.Я. Франка є великою і багатогранною. Його «Зібрання творів» охоплює 50 томів (К., 1976-1986). Але в даному повідомленні ми звернемо увагу на ті студії, в яких розкривається тема нашого дослідження.

Слід зазначити, що в українській історіографії є немало праць, в яких досліджується внесок І.Я. Франка в історичну науку. Крім того, окремі автори (М.Ц. Вайнберг, І.О. Гуржій, Л.А. Коваленко, М.М. Кравець, Я.П. Товстуха та інші) аналізували здобутки вченого у вивченні аграрної історії України (в тому числі й Східної Галичини). Правда, з тих пір пройшло чимало часу й повернення до вищезазначеної теми видається нам закономірним і необхідним.

Підкреслимо, що проблема становища галицького селянства розкривається у таких працях І.Я. Франка, як «Панщина та її скасування 1848 року в Галичині», «Що то була панщина?», «Знесення панщини в Галичині», «Громадські шпихліри і шпихліровий фонд у Галичині 1784-1840 рр.», «Старі акти нової нужди» та інші. Зазначимо, що переважна більшість студій І.Я. Франка має міцне документальне підґрунтя.

І.Я. Франко доводить, що приєднання Східної Галичини до Австрійської імперії у 1772 р. не призвело до суттєвого поліпшення становища основної частини населення краю – селянства. Продовжували зберігатися феодально-кріпосницькі порядки, у той же час поглиблювалась їх криза. Вчений підкреслює, що «хлоп не був уже панська власність і хлопський ґрунт не був панська власність; та проте все-таки хлопські права були мало чим більші від прав робочої худоби» [1].

Дослідник звертає увагу на особливості правління Марії-Терезії (1740-1780) і Йосифа II (1780-1790). Це були представники так званого освіченого абсолютизму. Вони робили спроби врегулювати відносини між селянами і кріпосниками. І.Я. Франко наголошує, що в період правління Марії-Терезії було складено основні інвентарі, що фіксували земельні площі селян і поміщиків, повинності підданих, чинші тощо. Але панщизняні повинності галицькі селяни виконували по-старому (до речі, на Закарпатті у 70-х роках було проведено урбаріальну реформу).

Більш рішуче діяв Йосиф II, який видав низку патентів (1781 р., 1782 р., 1784 р., 1785 р., 1786 р., 1789 р.). Вони регламентували розміри панщини, зараховували нічну варту до панщизняних повинностей, забороняли поміщику ділити селянські (рустикальні) ґрунти, замінювати громадські шарварки польовими роботами у панському мастку, скасовували окремі податки (комірне, чопове, міркове та інші). Селяни одержали право скаржитися на кривдників. Була встановлена верхня межа податкових платежів (не більше 30%). Також планувалося з часом усіх кріпаків перевести на грошову ренту. І.Я. Франко високо оцінює реформаторську діяльність Йосифа II, називає його добрим господарем,

«що дбає в своїм хазяйстві не лише про цілість, але й про кожду найменшу дрібницю» [2]. У той же час зауважує, що пани і урядники усіляко протидіяли реформам імператора. А після його смерті відмінили більшість законодавчих актів з аграрного питання. Тому наприкінці XVIII ст. становище галицьких селян продовжувало залишатись вкрай незавидним: «Селянин, нешляхтич, не мав права земельної власності, права свідчити в суді проти пана, не говорячи вже про яку-будь автономію громадську. Він ніколи не був певний своєї посілості і своєї особистої свободи, про нетиканість (недоторканість. – М.О.) особи не було й мови» [3].

Становище галицького селянства на рубежі XVIII-XIX ст. І.Я. Франко аналізує у своїй праці «Грималівський ключ в р. 1800». Дане дослідження написане на вагомій джерельній базі, є історико-економічним за своїм змістом, і характеризує стан справ в окремих населених пунктах (переважно сільських) галицького Поділля. Заслугою вченого є те, що він також звернув увагу на окремі хитрощі поміщиків. Останні часто ділили землі на дрібні ділянки, щоб посадити на них більше селянських родин і таким чином збільшити кількісні показники феодальних повинностей. Він підрахував, що господарства з четвертиною наділу становили 65% і на них припадала основна частина феодальних повинностей [4].

У працях І.Я. Франка розкриваються різні аспекти становища галицького селянства у першій половині XIX ст. Він детально аналізує селянські повинності, розміри різних видів податків, натуральних данин і грошових поборів [5]. Наголошує на такому кричущому факті, як офіційний дозвіл (у 1802 р.) фізичного покарання підданих.

Треба підкреслити, що І.Я. Франко був автором розвідок про громадські шпихліри в Галичині [6]. Вони були створені згідно патенту Йосифа II у 1784 р. на кошти держави, шляхти і селян. Дослідник проаналізував історію їх створення, існування та ліквідації. Вони припинили своє існування у липні 1821 р. згідно розпорядження Франца I. Шпихліровий фонд був використаний переважно на потреби австрійської армії, а поміщики одержали компенсацію вартості хліба. В результаті ліквідації громадських амбарів обдуреними залишилися тільки селяни.

У наукових студіях І.Я. Франка чільне місце відведено запровадженому у 1819 р. новому земельному податку. Справа в тому, що в згаданому році за вказівкою австрійського уряду було складено інвентарні описи земель. Поміщики зробили все для того, щоб частина

селянських земель була записана панськими. І це стало «підставою» їх збереження за поміщиками після скасування кріпацтва. Вчений наголошує, що «пани стояли на інвентаріях з 1819 р. – і вигравали справи та руйнували цілі села» [7]. Зарадити справі не змогли й численні селянські виступи.

У досліджуваній період селянство Галичини сильно потерпало від пропінатії – монопольного права поміщиків, а також частково релігійного і стипендійного фондів, держави і міст на виробництво і продаж спиртних напоїв. Частинами були випадки, коли виробник горілки самовільно визначав «норми» реалізації виробленої продукції серед підданих. Зрозуміло, що за спожиття треба було заплатити або відробити. І.Я. Франко пише: «Таким делікатним способом пани причували нашого хлопа довгі часи до п'янства, щоби потому могли сказати всім реформаторам: «що ви хочете для хлопа людських прав? Глядіть, яке-то «obrzydliwe bydle!» («огидне бидло». – М.О.) [8].

Закономірно, що важке матеріальне становище переважної більшості селянських родин ставило їх на межу напівголодного існування. Малоземелля, високі податки і побори, неврожаї, стихійні лиха та інші чинники украй погіршували умови життя селянства. Але найбільше потерпало воно від голоду. Найгіршою була ситуація в гірських районах, де були несприятливі умови для рільництва. Ось як описує І.Я. Франко голодні роки передгірських сіл у 30-х роках ХІХ ст.: «Народ кормився гірчицею, лободою, кропивою. Сотки (сотні. – М.О.) йшли «в Поділе», покидаючи свої хати і поля на ласку божу; другі спродували земельку не вже за півдарма, але так-таки майже за нізащо. Я знаю случай, де один неборака продав нивку «за миску пирогів». Хліб пекли бог знає з яких мішанин: м'якини, отруб, кори дубової, сушеного пирію, а навіть здрухнілого і втовченого дерева...» [9].

Жорстокий соціальний і національний гніт, нестерпні умови життя і праці активізували галицьке селянство на рішучі дії. У своїх працях І.Я. Франко звертає увагу на виступи селян у Якубовій Волі (1819 р.), Сколівщині (1824 р.), Нагуєвичах (1832 р.), посилення опришківського руху тощо [10]. Він правильно визначає причини соціальних виступів у галицькому селі.

В уже згадуваних працях («Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині» та ін.) І.Я. Франко скрупульозно прослідковує етапи ліквідації панщини у Східній Галичині [11]. За допомогою конкретних фактів переконливо доводить, що після 1848 р. залишилося чимало феодально-кріпосницьких пережитків. Селянам заборонялось користуватися більшістю лісів і пасовиськ (проблема сервітутів). Колишні кріпаки повинні були сплатити поміщикам велику суму викупних платежів (проблема індемнізації). Частинами були продажі селянських маєтків і майна за несплату податків з торгів (ліцитація). Продовжувала підривати селянський статок пропінатія. Трудяще населення регіону й після реформи залишалось безправним у політичному плані. Автор прийшов до правильного висновку, що «тільки позбувшись всіх отих хвостиків панщиняного ладу..., тільки здобувши повну горожанську та політичну рівноправність, ми зможемо обходити правдивий празник свободи» [12].

Отже, бачимо, що І.Я. Франко був автором ґрунтовних студій, в яких на основі широкого використання архівних джерел і опублікованих документів, всебічно розкрито проблему становища галицького селянства в останній чверті ХVІІІ- першій половині ХІХ ст. Висновки, зроблені дослідником, у переважній своїй більшості пройшли випробування часом, а його праці стали помітним внеском у вітчизняну історіографію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франко І. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині // Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 47. – С. 12.
2. Франко І. Громадські шпихліри і шпихліровий фонд у Галичині 1784 – 1840 рр. // Там само. – 1985. – Т. 44. – Кн. 2. – С. 645.
3. Там само. – С. 624.
4. Франко І. Грималівський ключ в р. 1800: Історично-економічна студія // Там само. – С. 579.
5. Франко І. Що то була панщина? // Там само. – С. 495 – 500; Його ж. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині. С. 27 – 49 та ін.
6. Франко І. Громадські шпихліри // Там само. – Т. 44. – Кн. 2. – С. 181 – 182; Його ж. Громадські шпихліри і шпихліровий фонд у Галичині 1784 – 1840 рр. // Там само. – С. 621 – 698; Його ж. Старі акти нової нужди // Там само. С. 171 – 174.
7. Франко І. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині. – С. 47.
8. Франко І. Що то була панщина? – С. 498 – 499.
9. Франко І. Знадоба до вивчення мови і етнографії українського народу // Там само. 1980. Т. 26. С. 194.

10. Франко І. Знадоба до статистики України: І. Лісові шкоди і карі в с. Нагуєвичах // Там само. – 1984. – Т. 44. – Кн. 1. – С. 82–85; Його ж. Опринток Семен Хотюк // Там само. – 1986. – Т. 46. – Кн. 2. – С. 151-152; Його ж. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині. – С. 47–48; та ін.
 11. Франко І. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині. – С. 75–107.
 12. Там само. – С. 107.

ZUSAMMENFASSUNG

IWAN FRANKO ÜBER DIE LAGE DES BAUERNTUMS VON GALIZIEN IM LETZTEN VIERTEL DES XVIII. - ERSTER HÄLFTE DES XIX. JHS

Olaschyn M. (Ushhorod)

Im Artikel geht es um den Beitrag von I. Franko (1856-1916) zum Untersuchen der Lage des Bauerntums von Ostgalizien in der Epoche der feudal-leibeigenen Beziehungen. Hier werden seine Einschätzungen von verschiedenen Aspekten des zu untersuchenden Problems angeführt. Als Schlußfolgerung gilt die Meinung, daß auch nach der Abschaffung der Leibeigenschaft 1848 noch viele Überbleibsel der Vergangenheit geblieben sind, was die Lage des Bauerntums erschwert hat.

РЕЗЮМЕ

ИВАН ФРАНКО О ПОЛОЖЕНИИ ГАЛИЦКОГО КРЕСТЬЯНСТВА В ПОСЛЕДНЕЙ ЧЕТВЕРТИ XVIII - ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX вв.

Олашин Н.В. (Ужгород)

В статье показано вклад И. Я. Франко (1856-1916) в изучение положения крестьянства Восточной Галиции в эпоху феодально-крепостнических отношений. Приводятся его оценки разных аспектов изучаемой проблемы. А так же вывод о том, что и после отмены в 1848 г. крепостничества остались многие пережитки прошлого, что усугубляло положение крестьянства.

ЗАЛІЗНИЧНЕ ПИТАННЯ КРАКІВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ З ТОЧКИ ЗОРУ ДЕРЖАВНИХ ІНТЕРЕСІВ АВСТРІЇ (1844-1846 рр.)

ЖАЛОБА І.В. (Чернівці)

Завдяки своєму вигідному розташуванню та безмитному статусові Краків ще на світанку залізничного будівництва привертав до себе увагу як можливий залізничний пункт, який обіцяв перерости в потужний торгово-транспортний вузол Європи. Через те, ще з середини 30-х років виникали проекти будівництва залізниць, в основі яких розрахунок полягав на вузловому положенні Кракова. Так, наприклад, під час підготовки до будівництва Віденсько-Варшавської залізниці інженер Сплешинський представляв у своїй доповіді від 1 лютого 1836 р. обрахунки користі від сполучення Кракова з Варшавою. З іншого боку, керівництво та ділові

кола Краківської республіки теж прагнули до будівництва залізниці краківською територією, з якою пов'язувалися великі народногосподарські та політичні сподівання. У 1840 р. зав'язані були стосунки між сенатом Вільного міста і директором Віденсько-Варшавської залізниці Петром Штайнкеллером. Сенат прагнув долучити місто до австро-прусько-російських залізниць, які поставали в регіоні і від яких багато залежало і в подальшій долі Кракова. Проте високі вимоги Штайнкеллера, його особисті протиріччя з групою краківських банкірів не призвели до укладення бажаного договору [1].

Інтерес до залізниці краківською територією